

Dr Mateusz Żaba

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: 0000000236366456

e-mail: mateusz.zaba@us.edu.pl

Uczestnictwo i głosowanie na zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji na odległość

Participation and voting in the general meeting of shareholders by means of remote communication

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza najnowszych regulacji dotyczących możliwości uczestnictwa i głosowania w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji na odległość. Odniesiono się również do możliwych sposobów uczestnictwa przy wykorzystaniu środków komunikacji na odległość oraz technicznych wymogów organizacji tego typu zgromadzeń wspólników. Ponadto należy podkreślić, że szczególną uwagę poświęcono także zasadom wykonywania prawa głosu oraz protokołowaniu uchwał podjętych przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej.

Słowa kluczowe: zgromadzenie wspólników; środki komunikacji elektronicznej, e-voting, telezgromadzenie, wideokonferencja

JEL: K12, K15, K19

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the newest regulations concerning possibility to participate and vote in the general meeting of shareholders using means of distance communication. In the article pages that follow, there have been made references to the permissible ways to participate in the general meeting of shareholders using means of distance communication and to the technical requirements of the organisation of these types meetings as well. Furthermore, it should be emphasized that the particular attention was paid to the principles to realise voting rights and recording resolutions adopted using electronic communication means.

Key words: general meeting of shareholders; electronic communication means; e-voting; telemeeting; videoconference

Wstęp

Nowelizacja przepisów Kodeksu spółek handlowych, dokonana na mocy ustawy z 19.07.2019 r. (Dz.U. z 2019 r., poz. 1543), w zasadniczy sposób zmieniła możliwość uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników spółki z o.o., dopuszczając w nim udział przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej. Taki zabieg ustawodawcy wpisuje się w ogólną tendencję wykorzystywania w prawie najnowocześniejszych technologii i przybliża polską regulację do najnowszych standardów europejskich. Zbliżona regulacja znana jest bowiem od pewnego czasu niektórym ustawodawcom europejskim, m.in. ustawodawcy czeskiemu (zob. § 167 ust. 1 czeskiej ustawy o spółkach handlowych i spółdzielniach (czes. Zákon o obchodních společnostech a družstvech) z 25.01.2012 r., Zák. č. 90/2012 Sb; na temat możliwości uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników przy wykorzysta-

niu środków komunikacji elektronicznej zob. Šuk, 2013, s. 312–313; Pokorná, 2014, s. 953) czy ustawodawcy słoweńskiemu (zob. art. 507 ust. 2 słoweńskiej ustawy o spółkach gospodarczych (słń. Zakon o gospodarskih družbah) z 10.06.1993 r., Uradni list RS, št. 30/93). Ponadto, pomimo że w niemieckiej ustawie o spółce z o.o. uczestnictwo w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej nie zostało przewidziane *expressis verbis*, to w niemieckim piśmiennictwie podnosi się, że jeżeli umowa spółki przewiduje taką formę udziału, to jest ono w zasadzie możliwe (por. Altmepfen, 2019, § 48 Rn 49; Zöllner, Noack, 2019, § 48 Rn 41).

Jak wskazano w uzasadnieniu do projektu ustawy zmieniającej Kodeks spółek handlowych, jednym z motywów wprowadzenia możliwości uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji na odległość był fakt, że coraz częściej w polskich spółkach

z o.o. wspólnikami są cudzoziemcy mający swoje siedziby, miejsca zamieszkania, bądź miejsca stałego pobytu, poza granicami Polski (Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks spółek handlowych. Sejm RP. VIII Kadencja, Druk 3142 z 13.12.2018, s. 4, dalej Uzasadnienie). W związku z tym zorganizowanie tradycyjnego zgromadzenia wspólników może wiązać się z problemami natury logistycznej bądź technicznej.

Głównym zamiarem ustawodawcy było z całą pewnością poszerzenie dotychczasowego spektrum uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników i podejmowania na nim uchwał. Wykorzystywanie Internetu w funkcjonowaniu spółki z o.o. było dotychczas stosunkowo rzadkie i zasadniczo ograniczało się do spółek zakładanych w systemie s-24. Jak dotąd jedynie wspólnicy takiej spółki z o.o., której umowa była zawierana w systemie teleinformatycznym, mogli podejmować uchwały korzystając z wzorców udostępnionych w systemie teleinformatycznym (art. 240¹ § 1 i 2 ustawy z 15.09.2000 r. — Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 505 ze zm.), dalej k.s.h. W odniesieniu do spółek z o.o., których umowy zostały zawarte w tradycyjny sposób, taka możliwość w zasadzie nie istniała.

Na mocy nowelizacji wprowadzono do Kodeksu spółek handlowych przepis art. 234¹, który dopuścił przeprowadzenie „elektronicznego” zgromadzenia wspólników. Niewątpliwie wzorem dla wprowadzonej regulacji był obowiązujący od 3.08.2009 r. przepis art. 406⁵ k.s.h. umożliwiający uczestnictwo akcjonariuszy w walnym zgromadzeniu przy wykorzystaniu środków komunikacji na odległość. Przepis art. 406⁵ k.s.h. stanowił wynik implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2007/36/WE z 11.07.2007 r. w sprawie wykonywania niektórych praw akcjonariuszy spółek notowanych na rynku regulowanym (Dz.Urz. UE L 184, s. 17). Na marginesie należy jedynie zaznaczyć, że ustawodawca polski rozszerzył możliwość uczestniczenia w walnym zgromadzeniu przy wykorzystaniu środków komunikacji na odległość na spółki prywatne.

Uregulowanie kwestii podejmowania uchwał przy wykorzystaniu środków komunikacji na odległość — przyjęte zarówno w odniesieniu do walnego zgromadzenia, jak i do zgromadzenia wspólników w spółce z o.o. — ma zasadniczo ten sam cel. Ma ono bowiem umożliwić wspólnikom niebędącym rezydentami państwa członkowskiego, w którym mieści się statutowa siedziba spółki, wykonywanie prawa głosu na równi i z taką samą łatwością, jaką mają wspólnicy rezydenci.

W związku z poszerzeniem możliwości uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników o formy zdalnego udziału, mogą powstać wątpliwości w zakresie katalogu możliwych sposobów uczestnictwa, zasad wykonywania prawa głosu i podejmowania na nim uchwał oraz ewentualnego ich protokołowania. Złożoność tych zagadnień potęguje fakt, że wspomniane wątpliwości nie mają jedynie wymiaru teoretycznoprawnego, ale odnoszą się do kwestii praktycznych i technicznych. Z uwagi na to właśnie tym problemom została w niniejszym artykule poświęcona szczególna uwaga.

Uczestnictwo w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej

Przepis art. 234¹ § 1 k.s.h. w obecnym brzmieniu wskazuje trzy możliwe sposoby uczestnictwa wspólników w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej. Należą do nich:

— transmisja obrad zgromadzenia wspólników w czasie rzeczywistym (tzw. telezgromadzenie);

— dwustronna komunikacja w czasie rzeczywistym, w ramach której wspólnicy mogą wypowiadać się w toku obrad zgromadzenia wspólników, przebywając w miejscu innym niż miejsce obrad zgromadzenia wspólników (tzw. wideokonferencja lub telekonferencja);

— wykonywanie prawa głosu przed lub w toku zgromadzenia wspólników przez wspólnika lub jego pełnomocnika (tzw. *e-voting*).

Podobnie jak w przypadku spółki akcyjnej, w przypadku spółki z o.o. katalog możliwych sposobów zdalnego uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników — z uwagi na posłużenie się przez polskiego ustawodawcę sformulowaniem „w szczególności” — należy uznać za otwarty (por. w odniesieniu do spółki akcyjnej Pabis, 2016, s. 274; Herbet, 2013, s. 1079; Kocot, 2011, s. 14).

W świetle obowiązującej regulacji możliwość skorzystania z alternatywnego modelu uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej zawsze będzie wymagać stosownego postanowienia umownego. W gestii wspólników danej spółki z o.o. leży bowiem kwestia dopuszczalności zdalnego uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników i w dalszej kolejności wyboru możliwych sposobów uczestnictwa. Wspólnicy, w ramach postanowień umowy spółki, mogą tym samym wybrać albo jeden wyłączny sposób zdalnego uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników albo wskazać kilka takich alternatywnych sposobów.

Swoboda w zakresie możliwych sposobów będzie zasadniczo ograniczona do takich form zdalnego uczestnictwa, które będą umożliwiać dokonanie identyfikacji uczestniczących w ten sposób wspólników i zapewniać pomiędzy nimi a pozostałymi wspólnikami bezpieczeństwo komunikacji elektronicznej w myśl art. 234¹ § 2 k.s.h. W dalszej kolejności miejsce odbycia samego zgromadzenia wspólników będzie ograniczone do terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z hipotezą przepisu art. 234 § 1 i 2 k.s.h. Analiza przepisów Kodeksu spółek handlowych prowadzi do wniosku, że miejscem odbycia zgromadzenia wspólników jest miejsce (lokal) wskazane (wskazany) w zaproszeniu do uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników (art. 238 § 2 k.s.h.). Wskazanie miejsca (lokalu), w którym ma odbyć się zgromadzenie wspólników, należy uznać za obligatoryjny element takiego zaproszenia (Piniór, 2019, s. 85). Tym samym wypada uznać, że miejscem odbycia zgromadzenia wspólników, w którym zdalnie mogą uczestniczyć wspólnicy, jest miejsce (lokal), wskazane (wskazany) w zaproszeniu, w którym będzie wykonywana techniczna kontrola przebiegu takiego

zgromadzenia (por. pogląd wyrażony w odniesieniu do spółki akcyjnej — Herbet, 2013, s. 1088). Na powyższe nie ma wpływu możliwość wskazania w umowie spółki z o.o. kilku miejsc, w których może odbywać się zgromadzenie wspólników, ponieważ w samym zaproszeniu podmiot zwołujący jest zobowiązany określić konkretne miejsce odbycia zgromadzenia wspólników znajdujące się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Wspomniany obowiązek nie wyłącza natomiast możliwości zdalnego uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników przez wspólnika, który korzysta ze środków komunikacji elektronicznej na odległość z terytorium innego państwa. Miejsce pobytu wspólnika uczestniczącego zdalnie w zgromadzeniu wspólników nie będzie bowiem traktowane jako miejsce odbycia zgromadzenia wspólników. Tym samym, obecna polska regulacja wyłącza możliwość odbycia wirtualnego zgromadzenia wspólników, tj. takiego, które odbywa się wyłącznie w przestrzeni wirtualnej bez fizycznego udziału jakiejkolwiek osoby uprawnionej do uczestnictwa w miejscu obrad zgromadzenia wspólników wskazanym w zaproszeniu (por. Horwath, 2007, s. 48–49; Pabis, 2016, s. 272; Goździaszek, 2009, s. 35; Czerniawski, 2009, s. 111). Nie należy natomiast wykluczać hipotetycznej sytuacji, w której wszyscy uprawnieni do wykonywania prawa głosu będą uczestniczyć w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej, natomiast w miejscu obrad zgromadzenia wspólników będą obecni jedynie inni uprawnieni do uczestnictwa w takim zgromadzeniu wykonujący funkcje porządkowe, np. przewodniczący i protokolant.

Problematyczny wydaje się być fakt, że w odniesieniu do spółki z o.o. ustawodawca nie nałożył na zawiadamiającego obowiązku wskazywania w zaproszeniu technicznych szczegółów uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej. Wydaje się, że na wzór rozwiązania przyjętego w odniesieniu do ogłoszeń o walnym zgromadzeniu spółki publicznej, zaproszenie o odbyciu zgromadzenia wspólników powinno zawierać informacje o sposobach uczestniczenia, wypowiadania się i wykonywania prawa głosu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej.

Pomimo, że polski ustawodawca posłużył się w art. 234¹ § 1 i 2 oraz 406⁵ § 1 i 2 k.s.h. określeniem „środki komunikacji elektronicznej”, to pojęcie to nie zostało zdefiniowane w słowniku pojęć i terminów umieszczonym w art. 4 k.s.h. Wypada zaznaczyć, że komunikacja elektroniczna obejmuje komunikację internetową oraz komunikację pozainternetową (Monarcha-Matlak, 2017, s. 143). Tym samym, pod względem technicznym środki komunikacji elektronicznej to nie tylko środki komunikacji internetowej, ale również środki komunikacji pozainternetowej (np. przekaz satelitarnej). Wydaje się, że z pomocą w zdefiniowaniu „środków komunikacji elektronicznej” mogą tu przyjść definicje legalne użyte w art. 2 pkt 5 ustawy z 18.07.2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz.U. z 2002 r., nr 144, poz. 1204 ze zm.), zgodnie z którym „środki komunikacji elektronicznej stanowią rozwiązania techniczne, w tym urządze-

nia teleinformatyczne i współpracujące z nimi narzędzia programowe, umożliwiające indywidualne porozumiewanie się na odległość przy wykorzystaniu transmisji danych między systemami teleinformatycznymi, a w szczególności pocztę elektroniczną” oraz art. 2 pkt 19 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/24/UE z 26.02.2014 r. w sprawie zamówień publicznych (Dz.Urz. UE L 94, s. 65), gdzie „środki elektroniczne” oznaczają sprzęt elektroniczny do przetwarzania (w tym także kompresji cyfrowej) i przechowywania danych, które są przesyłane, przekazywane i odbierane za pomocą przewodów, fal radiowych, środków optycznych lub innych środków elektromagnetycznych. Użyte tam definicje mogą poprzez *analogiae legis* zostać zastosowane przy definiowaniu środków komunikacji elektronicznej, o których mowa w przepisach art. 234¹ § 1 i 2 oraz 406⁵ § 1 i 2 k.s.h. W konsekwencji należy przyjąć, że pod pojęciem środków komunikacji elektronicznej, które mogą zostać wykorzystane przy uczestnictwie w zgromadzeniu wspólników, należy rozumieć takie środki techniczne lub teleinformatyczne i współpracujące z nimi narzędzia programowe pozwalające na indywidualne porozumiewanie się na odległość w drodze przesyłania, przekazywania i odbierania danych między systemami teleinformatycznymi za pomocą przewodów, fal radiowych, środków optycznych lub innych środków elektromagnetycznych.

Techniczne wymogi uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej

Od strony technicznej uczestnictwo w zgromadzeniu wspólników w świetle przepisu art. 234¹ § 1 k.s.h. może zasadniczo przybrać formę telezgromadzenia albo wideokonferencji (telekonferencji). Telezgromadzenie sprowadza się do elektronicznej transmisji obrad zgromadzenia odbywającego się w miejscu określonym w zaproszeniu do innych miejsc, w których zgromadzone są osoby uprawnione do uczestnictwa w zgromadzeniu, przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej. Podczas telezgromadzenia osoba uprawniona może znajdować się w innym miejscu, niż miejsce zgromadzenia, ale w miejscu wskazanym przez spółkę. Natomiast wideokonferencja stanowi rodzaj połączenia przy wykorzystaniu środków elektronicznych, w którym dochodzi do połączenia pomiędzy wspólnikami przebywającymi w kilku różnych miejscach. W przypadku wideokonferencji (telekonferencji) wspólnik może dołączyć do zgromadzenia wspólników z dowolnego miejsca, w którym ma dostęp do komunikacji elektronicznej wykorzystywanej do prowadzenia wideokonferencji. Na marginesie należy odnotować, że telekonferencja umożliwia uczestnictwo w zgromadzeniu wspólników poprzez przekazywanie dźwięku za pomocą telefonów (analogowych, cyfrowych bądź komórkowych), natomiast wideokonferencja jest zazwyczaj realizowana za pomocą komputerów i polega na przesyłaniu z dużą prędkością obrazu oraz dźwięku.

Transmisja obrad zgromadzenia wspólników w przypadku telezgromadzenia, jak i wideokonferencji, może odbywać

się za pomocą środków komunikacji internetowej lub poza-internetowej (np. łączność satelitarna, GPRS, system EDI). W przypadku korzystania z komunikacji internetowej zasadniczo kwestią drugorzędną jest wybór sposobu transmisji danych. Obrady mogą bowiem być transmitowane przy wykorzystaniu np. technologii ISDN, ISDL, ADSL, HDSL. Wybór konkretnej technologii transmisji danych powinien zostać dokonany z uwzględnieniem jak najwyższych standardów bezpieczeństwa (szyfrowania przesyłu danych). Należy jednak przyjąć, że techniczne szczegóły korzystania przez wspólników ze środków komunikacji elektronicznej podczas zgromadzenia powinny zostać dookreślone w umowie spółki, regulaminie zgromadzenia wspólników, bądź po prostu w samym zaproszeniu. Pomimo, że ustawodawca zaniedbał wskazywania konkretnych technologii, z uwagi na zasadę technologicznej neutralności ustawy (por. Horwath, 2007, s. 54; Pabis, 2016, s. 271; Opalski, 2009, s. 13; Oplustil, 2008, s. 119) należy wysunąć postulat *de lege ferenda* o konieczności uregulowania w przepisach Kodeksu spółek handlowych obowiązku każdorazowego wskazywania w zaproszeniu na zgromadzenie wspólników technicznych szczegółów korzystania przez wspólników ze środków komunikacji elektronicznej.

Sposoby uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej

Katalog sposobów uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników wskazany w przepisie art. 234¹ § 1 k.s.h. ma charakter otwarty. Świadczy o tym wspomniane posłużenie się przez ustawodawcę sformulowaniem „w szczególności”. Wśród możliwych sposobów uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej można wskazać:

- transmisję obrad w czasie rzeczywistym (tzw. telezgromadzenie — art. 234¹ § 1 pkt 1 k.s.h.);
- dwustronną komunikację w czasie rzeczywistym (tzw. wideokonferencja lub telekonferencja — art. 234¹ § 1 pkt 2 k.s.h.);
- zdalne wykonywanie prawa głosu osobiście bądź przez pełnomocnika (tzw. *e-voting* — art. 234¹ § 1 pkt 3 k.s.h.).

Na marginesie należy pozostawić uwagi na temat tzw. internetowego zgromadzenia wspólników, ponieważ zasadniczo o internetowym zgromadzeniu wspólników możemy mówić zawsze w sytuacji, w której obrady są transmitowane do pozostałych wspólników za pośrednictwem Internetu (por. uwagi podniesione w stosunku do spółki akcyjnej — Horwath, 2007, s. 48; Herbet, 2013, s. 1083). Z tego względu uważam, że posługiwanie się określeniem „internetowe zgromadzenie wspólników” jest nieprecyzyjne.

Transmisja obrad w czasie rzeczywistym zakłada przekazywanie obrazu i dźwięku bezpośrednio w trakcie obrad („na żywo”) do odbiorcy, którym jest osoba uprawniona do uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników. Przekaz obrazu i dźwięku zarejestrowanego w miejscu obrad może być dokonywany za pomocą dowolnych środków komunikacji

elektronicznej (np. przekaz za pomocą środków internetowych bądź pozainternetowych). Zasadniczo sprowadza się on do wykorzystania tzw. strumienia danych (*data stream*). Dane w postaci zaszyfrowanego obrazu i dźwięku przekazywane są w nieprzerwanej sekwencji do urządzeń wyjściowych (odbiorczych), np. komputerów, smartfonów, na których zainstalowane są odpowiednie aplikacje umożliwiające odbiór i „odkodowanie” obrazu i dźwięku. Ponadto, śledzenie obrad może także odbywać się na telebimach lub terminalach dostępnych we wskazanych miejscach transmisji. Trzeba podkreślić, że to, czy transmisja będzie miała charakter jedynie audiowizualny czy multimedialny, będzie zależać od woli wspólników i zastosowania odpowiednich urządzeń technicznych i programów. Przekaz może bowiem obejmować udostępnianie treści dokumentów przygotowywanych w czasie zgromadzenia (np. projektów uchwał), albo ograniczać się jedynie do możliwości wizualnego śledzenia obrad. Kwestię tę oraz charakter transmisji należałoby dookreślić w zaproszeniu do uczestnictwa w obradach zgromadzenia wspólników. Ponadto, to na spółce (w szczególności na organie zwołującym) będzie ciążył obowiązek podjęcia odpowiednich środków, które ograniczą dostęp do transmisji jedynie dla wspólników, np. poprzez logowanie się na specjalnie dedykowanej stronie po wprowadzeniu indywidualnego loginu i hasła. Nie należy wykluczać możliwości obserwacji obrad przez wspólnika, który jest reprezentowany na obradach zgromadzenia wspólników przez pełnomocnika. Taki wspólnik może śledzić obrady i przekazywać instrukcje swojemu pełnomocnikowi.

Dwustronna komunikacja w czasie rzeczywistym polega na przekazywaniu danych z miejsca obrad zgromadzenia wspólników do odbiorcy i analogicznym przesyłaniu danych od odbiorcy do miejsca obrad zgromadzenia wspólników. Odbiorcą jest osoba uprawniona do uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników. Taką osobą może być wspólnik, ale również jego pełnomocnik. Ponadto, należy uznać, że w niektórych sytuacjach podmiotem uprawnionym do uczestniczenia może być także zastawnik, użytkownik udziałów czy syndyk (art. 186 ustawy z 28.03.2003 r. — Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2003 r., nr 60, poz. 535 ze zm.)). Podstawową różnicą pomiędzy dwustronną komunikacją w czasie rzeczywistym a transmisją obrad w czasie rzeczywistym jest to, że w przypadku dwustronnej komunikacji w czasie rzeczywistym osoba uprawniona może brać aktywny udział w obradach poprzez wypowiadanie się w toku obrad, zabieranie głosu czy zgłaszanie wniosków formalnych w oparciu o takie same zasady, jak osoby obecne fizycznie w miejscu obrad. Bez jakichkolwiek wątpliwości trzeba uznać, że osoba uczestnicząca zdalnie w zgromadzeniu wspólników nie będzie jednak mogła pełnić funkcji np. przewodniczącego, protokolanta czy członka komisji skrutacyjnej.

W przypadku transmisji obrad w czasie rzeczywistym — udział osoby uprawnionej ogranicza się wyłącznie do śledzenia obrad (obrazu i dźwięku) bez analogicznego przekazywania obrazu lub dźwięku od osoby uprawnionej do miejsca obrad. Natomiast w razie dwustronnej komunikacji na odległość ma miejsce dwukierunkowy przekaz danych, tj. od osoby uprawnionej do miejsca obrad i z powrotem. Przekaz

danych w ramach dwustronnej komunikacji w czasie rzeczywistym może przybrać postać wideokonferencji bądź telekonferencji. W ramach wideokonferencji dochodzi do dwukierunkowego przekazu, zarówno obrazu jak i dźwięku. Natomiast w przypadku telekonferencji przynajmniej w jednym kierunku przekazywany jest jedynie dźwięk. Ponadto, kolejną istotną różnicą między transmisją obrad w czasie rzeczywistym (telezgromadzeniem) a dwustronną komunikacją w czasie rzeczywistym (wideokonferencją lub telekonferencją) jest miejsce fizycznej obecności osoby uprawnionej, która korzysta z tych form zdalnego uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników (por. w odniesieniu do spółki akcyjnej — Krukowska-Korombel, 2010, s. 42). Wypada przy tym podkreślić, że w przypadku telekonferencji lub wideokonferencji osoba uprawniona może przebywać w dowolnym miejscu, w którym ma dostęp do środków komunikacji internetowej lub pozainternetowej zapewniających połączenie z miejscem obrad zgromadzenia wspólników.

Należy przychylić się do stanowiska wyrażonego w odniesieniu do uczestniczenia w walnym zgromadzeniu spółki akcyjnej przy wykorzystaniu internetowych środków komunikacji elektronicznej, zgodnie z którym preferowane powinny być modele komunikacji *peer to peer* (zob. Herbet, 2013, s. 1086). Ten model komunikacji zakłada bowiem, że urządzenia uczestniczące w wymianie danych mają te same uprawnienia.

Wykonywanie prawa głosu przez wspólnika lub jego pełnomocnika przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej przed lub w toku zgromadzenia wspólników sprowadza się do przekazania bądź zapisania i przekazania zbioru danych uporządkowanych w określonej strukturze, które stanowią wyraz oświadczenia woli wspólnika działającego osobiście lub przez pełnomocnika. Ustawodawca przewidział dwie czasowe możliwości oddania głosu w tym trybie. Głos może bowiem zostać oddany albo w toku zgromadzenia wspólników (tzw. *direct e-voting*), albo przed zgromadzeniem wspólników (tzw. *indirect e-voting*). W przypadku bezpośredniego oddawania głosu zbior danych stanowiących wyraz oświadczenia woli jest bezpośrednio przekazywany do miejsca obrad. Natomiast w przypadku możliwości oddawania głosu przed zgromadzeniem wspólników wspomniane oświadczenie woli powinno zostać uprzednio zapisane na odpowiednim nośniku i przekazane w taki sposób, aby mogło zostać uwzględnione przy liczeniu głosów podczas obrad zgromadzenia wspólników. Druga możliwość implikuje w sobie konieczność poinformowania osoby uprawnionej do wykonywania prawa głosu w tym trybie o porządku obrad i treści poszczególnych uchwał, które będą wtedy poddawane pod głosowanie.

Należy uznać, że możliwość wykonywania prawa głosu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej powinna zostać precyzyjnie określona nie tylko na poziomie umowy spółki z o.o., ale również powinna zostać wskazana bezpośrednio w zaproszeniu na zgromadzenie wspólników. Należy przyjąć, że wspólnicy mogą w umowie wskazać możliwość zdalnego wykonywania prawa głosu albo jedynie w toku zgromadzenia wspólników albo jedynie przed zgromadzeniem wspólników, bądź zarówno w toku, jak i przed

zgromadzeniem wspólników. Ponadto, umowa spółki może wskazywać szczegółowy katalog spraw, w jakich możliwe jest głosowanie w tym trybie wyłączając przy tym pozostałe sprawy.

Pomimo, że głosowanie elektroniczne przypomina w pewnym zakresie głosowanie pisemne nad uchwałą (art. 227 § 2 k.s.h.), to należy stwierdzić, że nie stanowi jego odmiany. W przypadku głosowania pisemnego ustawodawca przewidział bowiem dwa zasadnicze tryby podjęcia uchwały (więcej Pinior, 2019, s. 214). Pierwszy, w którym wszyscy wspólnicy wyrażają pisemną zgodę na konkretne postanowienie. W efekcie dochodzi do jednomyślnego podjęcia uchwały o zaproponowanej treści. Drugi tryb zakłada możliwość wyrażenia zgody przez wszystkich wspólników na głosowanie pisemne, przy czym uchwała zostanie już podjęta większością głosów, jaka jest wymagana na mocy ustawy lub postanowień umowy. W obu przypadkach trybu głosowania pisemnego nie dochodzi do formalnego odbycia posiedzenia zgromadzenia wspólników. Natomiast wykonywanie prawa głosu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej zawsze implikuje w sobie konieczność przeprowadzenia posiedzenia zgromadzenia wspólników. Wynika to *expressis verbis* z przepisu art. 234¹ § 1 pkt 3 k.s.h. Dotyczy to także sytuacji, gdy wszyscy wspólnicy lub ich pełnomocnicy zagłosowaliby przed odbyciem zgromadzenia wspólników. W takim przypadku na zgromadzeniu wspólników będzie dochodzić jedynie do dopełnienia wymagań technicznych i porządkowych, tj. m.in. do sporządzenia protokołu i do dołączenia do niego listy tych wspólników, którzy głosowali przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej (stosownie do przepisu art. 248 § 2 k.s.h.). W konsekwencji, oświadczenie woli, którego efektem jest oddanie głosu może mieć miejsce przed lub w trakcie zgromadzenia wspólników. Tym samym przepisy dotyczące głosowania pisemnego w spółce z o.o. powinny być stosowane do głosowania elektronicznego jedynie w drodze ostrożnej analogii.

W przypadku umożliwienia zdalnego głosowania przed zgromadzeniem wspólników wypada przychylić się do stanowiska doktryny wyrażonego w odniesieniu do analogicznego trybu w spółce akcyjnej, zgodnie z którym należy wskazać czasowe ograniczenia co do oddania głosu przed zgromadzeniem wspólników (Pabis, 2016, s. 278). W mojej opinii informacje o takich ograniczeniach powinny być umieszczane bezpośrednio w zaproszeniu na zgromadzenie wspólników. Ponadto, w zaproszeniu należałoby wskazać informację o możliwym sposobie przekazania głosu oddawanego z wykorzystaniem środków elektronicznych.

Zasady wykonywania prawa głosu

Wykonywanie prawa głosu w trakcie obrad zgromadzenia wspólników jest jednym z najważniejszych uprawnień korporacyjnych wspólników. Podobnie, jak ma to miejsce w przypadku prawa uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników, prawo głosu może być wykonywane przez wspólnika

osobiście albo przez pełnomocnika. Tym samym prawo głosu zasadniczo związane jest z faktem posiadania udziałów w spółce z o.o. W wyjątkowych sytuacjach może ono być wykonywane przez zastawnika bądź użytkownika udziałów, o ile umowa spółki przewiduje taką możliwość (art. 187 § 2 k.s.h.). Dodatkowo, w przypadku gdy w stosunku do wspólnika zostało wszczęte postępowanie upadłościowe i został ustanowiony syndyk, prawo głosu będzie mogło być wykonywane właśnie przez syndyka (art. 186 Prawa upadłościowego). Na marginesie należy zauważyć, że w odniesieniu do udziałów objętych współwłasnością, prawo głosu powinno być wykonywane przez wspólnego przedstawiciela wskazanego spółce. Należy przyjąć, że w przypadku braku wskazania jakiegokolwiek przedstawiciela przez współwłaścicieli udziału, niemożliwy jest udział w zgromadzeniu wspólników i w konsekwencji wykonywanie prawa głosu (podobnie Piniór, 2019, s. 104; wyrok SN z 4.01.2007 r., III CSK 238/07; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 28.03.2018 r., V AGa 33/18). Związane jest to przede wszystkim z faktem, że problematykę wykonywania uprawnień przez współwłaścicieli na linii spółka–współwłaściciele udziału reguluje przepis art. 184 § 2 k.s.h. Przepis ten normuje bowiem jedynie aspekt czynny reprezentacji spółki w stosunku do współwłaścicieli udziału (aspekt bierny reprezentacji przez współwłaścicieli), pozostawiając kwestię reprezentacji czynnej na linii współwłaściciele udziału–spółka uregulowaniu przepisu art. 184 § 1 k.s.h., tj. reprezentację poprzez wspólnego przedstawiciela współwłaścicieli udziału.

Wydaje się, że wszystkie powyższe uwagi zasadniczo zachowują swoją aktualność w przypadku wykonywania prawa głosu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej, jednak sposób redakcji przepisu art. 234¹ § 1 k.s.h. należy uznać za niefortunny i w związku z tym należy dać w tym miejscu pierwszeństwo wykładni funkcjonalnej. Literalna interpretacja przepisu prowadziłaby bowiem do wniosku, że prawo głosu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej mogłoby być wykonywane wyłącznie przez wspólnika lub jego pełnomocnika (art. 234¹ § 1 pkt 3 k.s.h.), natomiast każdy inny podmiot, np. użytkownik bądź zastawnik, byłby ograniczony do śledzenia obrad zgromadzenia wspólników lub ewentualnego wypowiedzania się w ich toku bez prawa do głosu, nawet jeżeli umowa spółki umożliwiałaby wykonywanie przez takie osoby prawa głosu. W mojej opinii taka interpretacja przepisu wydaje się być niewłaściwa. Powyższe potęguje ponadto fakt, że ustawodawca w przepisie art. 234¹ § 1 k.s.h. posługuje się otwartym katalogiem możliwych sposobów uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej. W konsekwencji należy przyjąć, że prawo głosu może być wykonywane przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej również przez zastawnika bądź użytkownika udziałów, o ile umowa spółki ogólnie przewiduje taką możliwość, oraz syndyka, w sytuacji gdy w stosunku do wspólnika zostało wydane postanowienie o ogłoszeniu upadłości i został ustanowiony syndyk. Na marginesie należy zaznaczyć, że stosowne informacje dotyczące ustanowienia zastawu lub użytkownika na udziałach i wykonywanie prawa głosu przez zastawnika lub użytkownika, jak rów-

nież wszelkie zmiany dotyczące osób wspólników i przysługujących im udziałów powinny zostać uwzględnione w prowadzonej przez zarząd księdze udziałów (więcej Jara, 2017, s. 733–735; Kidyba, 2013, s. 808–809; Strzępka, Zielińska, 2015, s. 468–469). Wypada jednak podkreślić, że sam wpis w księdze udziałów ma jedynie charakter deklaracyjny (Jara, 2017, s. 734).

Pewne problemy techniczne może wywoływać natomiast wykonywanie prawa głosu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej przez osoby prawne i jednostki organizacyjne wyposażone w zdolność prawną, w których została wprowadzona reprezentacja łączna (właściwa lub mieszana). Członkowie organów osób prawnych oraz reprezentanci jednostek organizacyjnych, o których mowa w przepisie art. 331 ustawy z 23.04.1964 r. — Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.), alej k. c. powinni w pierwszej kolejności złożyć na zgromadzeniu wspólników aktualny odpis z KRS potwierdzający sposób reprezentacji. Z uwagi na fakt, że oświadczenie woli o wykonaniu prawa głosu może zostać złożone przed lub w toku zgromadzenia wspólników, w którym osoba prawna lub jednostka organizacyjna uczestniczy zdalnie, należy przyjąć, że aktualny odpis z KRS, potwierdzający sposób reprezentacji, powinien zostać przekazany do spółki najpóźniej do momentu rozpoczęcia obrad zgromadzenia wspólników w taki sposób, aby spółka mogła się z nim zapoznać. Wydaje się, że taka informacja w myśl art. 60 k. c. może zostać ujawniona spółce poprzez przekazanie jej w postaci elektronicznej. W drugiej kolejności problematyczny może się także wydawać fakt, że jedna z osób uprawnionych do złożenia oświadczenia woli w ramach reprezentacji łącznej osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej będzie przebywać w innym miejscu niż druga osoba uprawniona do złożenia oświadczenia woli. Z prawnego punktu widzenia należy jednak przyjąć, że różne miejsca, w których przebywają osoby uprawnione do złożenia wspólnego (łącznego) oświadczenia woli za wspólnika będącego osobą prawną lub jednostką organizacyjną, są irrelevantne. Do skutecznego złożenia oświadczenia woli za takiego wspólnika dojdzie bowiem w momencie złożenia oświadczenia woli przez ostatnią z osób uprawnionych zgodnie z zasadami reprezentacji ujawnionymi w rejestrze przedsiębiorców KRS. Zadaniem spółki będzie tu jedynie zapewnienie identycznych warunków dla złożenia takiego oświadczenia woli przez reprezentantów wspólnika-osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej wyposażonej w zdolność prawną.

Kolejnym problemem związanym z wykonywaniem prawa głosu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej niewątpliwie jest także kwestia weryfikacji wyników głosowania w dużych spółkach zrzeszających wielu wspólników. Wydaje się, że wynik głosowania w praktyce będzie możliwy do zweryfikowania przez komisję skrutacyjną dopiero w momencie przekazania jej danych przez podmiot (osobę) obsługującą program przeliczający głosy oddane elektronicznie. Jak podkreśla się w piśmiennictwie w odniesieniu do elektronicznego głosowania na walnych zgromadzeniach akcjonariuszy, o ile skład komisji skrutacyjnej będzie ustalany bezpośrednio podczas obrad przez zgromadzenie wspólników, o tyle wybór przedsiębiorstwa obsługującego elek-

troniczne głosowanie musi zostać dokonany zawczasu i w praktyce wpływ zgromadzenia będzie tu ograniczony (Kappes, 2009, s. 14). Właściwą umowę z takim przedsiębiorstwem będzie bowiem zawierał za spółkę zarząd. Tym samym należy wysunąć postulat, aby wybór przedsiębiorstwa obsługującego elektroniczne głosowanie w spółce z o.o. był dokonywany zawsze przy dołożeniu należytej staranności. Należałoby jednak rozważyć kwestię wprowadzenia do Kodeksu spółek handlowych przepisu sankcjonującego *expressis verbis* cywilnoprawną i karnoprawną odpowiedzialność członków zarządu w przypadku wyboru przedsiębiorstwa manipulującego wynikami głosowania na rzecz konkretnych grup interesów w spółce. Wydaje się, że sama możliwość zaskarżenia uchwały podjętej w takich okolicznościach jest niewystarczająca.

Istotnym problemem związanym z wykorzystaniem środków komunikacji elektronicznej podczas uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników oraz wykonywania prawa głosu może być też przerwanie obrad. Do zerwania połączenia może dojść zarówno wskutek ingerencji osób trzecich (np. atak hakerski), jak i wskutek zdarzeń losowych (np. awaria serwera). Wydaje się, że powyższe stanowi kolejny argument za tym, aby w zaproszeniu do uczestnictwa w zgromadzeniu wspólników lub regulaminie zgromadzenia wspólników wskazywać, jakie warunki techniczne będzie spełniało połączenie z urządzeniem (serwerem) znajdującym się w miejscu obrad. W mojej opinii w przypadku niedopełnienia warunków wskazanych w specyfikacji połączenia wskazanym w regulaminie lub zaproszeniu i w konsekwencji zerwaniu połączenia (bez względu na przyczynę zerwania połączenia) należy przyjąć bezwzględną odpowiedzialność spółki (por. różne poglądy w tej kwestii Horwath, 2007, s. 66–67; Czerniawski, 2009, s. 114–115; Engeleit, 2005, s. 304; Oplustil, 2008, s. 121). To na spółce ciąży bowiem zapewnienie bezpieczeństwa komunikacji elektronicznej w myśl przepisu art. 234¹ § 2 k.s.h. Pod pojęciem bezpieczeństwa komunikacji elektronicznej należy bowiem rozumieć nie tylko zapewnienie bezpiecznego przesyłu danych poprzez zastosowanie odpowiednich protokołów i rozwiązań programistycznych, ale również wykorzystywanie bezpiecznych centrów danych (*data-center*), łączonych układów zasilania i zapór sieciowych. Tym samym, zagwarantowanie bezpieczeństwa komunikacji elektronicznej będzie odnosić się do zapewnienia bezpiecznego oprogramowania (*software*) oraz bezpiecznego sprzętu komputerowego (*hardware*).

Protokołowanie uchwał

Regułą jest protokołowanie uchwał zgromadzenia wspólników. Protokoły są gromadzone w księdze protokołów, której prowadzenie należy do obowiązków zarządu. Ustawodawca w odróżnieniu od uchwał walnego zgromadzenia spółki akcyjnej nie wprowadza jednak obowiązku umieszczania ich w protokole sporządzonym przez notariusza. W przypadku spółki z o.o. ustawodawca wymaga formy protokołu notarialnego w przypadku uchwał o zmianie umowy

spółki, rozwiązaniu spółki czy przeniesieniu siedziby spółki za granicę (więcej nt. protokołów notarialnych w spółce z o.o. Wolak, 2012, s. 57–58). W pozostałych przypadkach notariusz może protokołować zgromadzenie wspólników, jeżeli spółka wyrazi na to swoją wolę.

Protokół z elektronicznego zgromadzenia wspólników w zasadzie nie różni się od dotychczas przyjętej formuły protokołu. Niezbędne elementy treści protokołu określa przepis art. 248 § 2 k.s.h. (więcej Strzępka, Zielińska, 2015, s. 601). Bez względu na to, czy protokół ze zgromadzenia wspólników będzie sporządzany przez notariusza czy nie, należy w nim stwierdzić prawidłowość zwołania, zdolność do powzięcia uchwał, liczbę głosów oddanych za każdą uchwałą i zgłoszone sprzeciwy. Co istotne, do protokołu należy dołączyć listę obecności z podpisami uczestników zgromadzenia wspólników oraz listę wspólników głosujących przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej. W przypadku wspólników głosujących przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej nie jest natomiast wymagane złożenie przez nich podpisów (art. 248 § 2 zd. 3 k.s.h.).

Z technicznego punktu widzenia osoba protokołująca przebieg zgromadzenia wspólników powinna przebywać w miejscu obrad zgromadzenia wspólników. W przypadku uchwał protokołowanych przez notariusza za powyższym przemawia ponadto literalna wykładnia przepisu art. 104 § 1 ustawy z 14.02.1991 r. — Prawo o notariacie (Dz.U. z 2019 r. poz. 540 ze zm.). Protokół z obrad zgromadzenia wspólników sporządzony przez notariusza oprócz elementów wskazanych w art. 248 § 2 k.s.h. powinien zawierać konstytutywne elementy wymagane dla aktów notarialnych (art. 92 § 1 Prawa o notariacie). Należy przyjąć, że stosownie do przepisu art. 92 § 1 pkt 1 Prawa o notariacie, stroną czynności notarialnej jest spółka, a nie wspólnik (por. w odniesieniu do spółki akcyjnej Wrzecionek, 2014, s. 53). Tym samym wspólnik uczestniczący w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej nie będzie fizycznie uczestniczył w czynności notarialnej spisania protokołu.

Istotną kwestią jest także protokołowanie przez notariusza uchwał zgromadzeń wspólników spółek z o.o., w których wspólnikiem jest cudzoziemiec niewładający językiem polskim. Stosownie do przepisu art. 2 § 3 zd. 2 Prawa o notariacie, na żądanie spółki, notariusz będzie mógł dodatkowo dokonać czynności w języku obcym, albo wykorzystując własną znajomość języka obcego wykazaną w sposób określony dla tłumaczy przysięgłych, albo korzystając z pomocy tłumacza przysięgłego. Mając na uwadze literalną wykładnię oraz charakter czynności dokonywanych przez notariusza należy przyjąć, że chodzi jedynie o takie osoby, które spełniają warunki dla wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego w myśl przepisów ustawy z 25.11.2004 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1326 ze zm.) i są wpisani na listę tłumaczy przysięgłych prowadzoną przez Ministra Sprawiedliwości. Wydaje się, że tłumacz przysięgły powinien wtedy przebywać w miejscu dokonywania czynności przez notariusza, tj. w miejscu obrad zgromadzenia wspólników. Powyższe uwagi dotyczące udziału tłumacza przysięgłego nie znajdują natomiast zastosowania do protokołowa-

nia uchwał zgromadzenia wspólników, dla których nie została przewidziana forma protokołu notarialnego. W takim przypadku to w gestii spółki leży zapewnienie udziału tłumacza, który będzie mógł przekazać odpowiednią treść wspólnikowi niewładającemu językiem polskim. Wydaje się, że tłumacz będzie mógł przebywać bądź to w miejscu obrad zgromadzenia wspólników bądź bezpośrednio w miejscu, z którego łączy się dany wspólnik.

Wnioski

Obecne potrzeby rynku i rozwój technologiczny wymusiły na polskim ustawodawcy wprowadzenie do Kodeksu spółek handlowych przepisów dotyczących alternatywnej możliwości uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników spółki z o.o. za pomocą środków komunikacji elektronicznej. Wydaje się, że zasadniczo nowelizacja przepisów w tym zakresie była kwe-

stią czasu. Zabieg ustawodawcy oraz motywy, które przyświecały tworzeniu tych przepisów należy potraktować za słuszne. Za godne uwagi trzeba przy tym uznać, że obecna regulacja wprowadza jedynie możliwość uczestniczenia w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków elektronicznych, zostawiając decyzję samym wspólnikom, a jako źródło umocowania do wykorzystania środków komunikacji elektronicznej wskazując umowę spółki. Jak w przypadku każdej z nowych regulacji, tak w przypadku i tej, można zauważyć pewne niedoskonałości. Główne mankamenty odnoszą się do zasad wykonywania prawa głosu za pomocą środków komunikacji elektronicznej, zakresu podmiotowego osób uprawnionych do wykonywania prawa głosu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej czy protokołowania uchwał, dla których została przewidziana forma aktu notarialnego. Powyższe zagadnienia oraz możliwe sposoby rozwiązania powstających w tych kwestiach wątpliwości zostały przedstawione w niniejszym artykule z nadzieją na ich ewentualne rozwiązanie w drodze odpowiednich nowelizacji.

Bibliografia/References

- Altmeppen, H. (2019). *Kommentar zum GmbHG § 48 Gesellschafterversammlung*, Rn 49. W: Altmeppen, H., Roth, H.G., Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung: GmbHG, München: C.H. Beck 2019. Beck-Online.
- Czerniawski, R. (2009). *Walne zgromadzenie spółki akcyjnej*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Engeleit, M. (2005). *Wirtualne walne zgromadzenie. Wpływ Internetu na prawo spółki akcyjnej*, Warszawa: Difin.
- Goździaszek, Ł. (2009). Cyberprzestrzeń spółek handlowych w kontekście prawnych problemów komunikacji elektronicznej. *Przegląd Prawa Handlowego*, 11.
- Herbet, A. (2013). W: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Tom III. Spółka akcyjna. Komentarz do artykułów 301–490*, Warszawa: C.H. Beck.
- Horwath, O. (2007). Elektroniczne walne zgromadzenie w świetle regulacji dyrektywy 2007/36/WE oraz prawa polskiego. *Transformacje Prawa Prywatnego*, 3–4.
- Jara, Z. (2017). W: *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, (red.) Z. Jara, Warszawa: C.H. Beck.
- Kappes, A. (2009). Elektroniczne głosowania na walnych zgromadzeniach akcjonariuszy, *Przegląd Prawa Handlowego*, 6.
- Kidyba, A. (2013). *Kodeks spółek handlowych. Komentarz LEX. Tom I. Komentarz do art. 1–300 k.s.h.*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kocot, W.J. (2011). Korzystanie z sieci teleinformatycznych w stosunkach korporacyjnych spółek akcyjnych, *Przegląd Prawa Handlowego*, 2.
- Krukowska-Korombel J. (2010). Prawa akcjonariuszy wykonywane za pośrednictwem środków elektronicznych w świetle przepisów kodeksu spółek handlowych, *Przegląd Prawa Handlowego*, 9.
- Monarcha-Matlak, A. (2017). Pojęcie komunikacji elektronicznej w doktrynie i aktach prawnych, *Lingwistyka Stosowana* 4/2017.
- Opalski, A. (2009). Reforma walnego zgromadzenia spółki akcyjnej - implementacja do prawa polskiego dyrektywy 2007/36/WE, *Przegląd Prawa Handlowego*, 5.
- Oplustil, K. (2008). Dyrektywa 2007/36/WE w sprawie wykonywania niektórych praw akcjonariuszy i jej wpływ na prawo polskie, cz. II, *Monitor Prawniczy*, 3.
- Pabis, R. (2016). W: Opalski A. (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom IIIb. Spółka akcyjna. Komentarz — art. 393–490*, Warszawa: C.H. Beck.
- Piniór, P. (2019). *Podjęmowanie uchwał wspólników w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością*, Warszawa: C.H. Beck.
- Pokorná, J. (2014). W: Lasák J., Pokorná J., Čap Z., Doležil T. a kol., *Zákon o obchodních korporacích. Komentář. I díl.*, Praha: C.H. Beck.
- Strzępka, J.A., Zielińska E. (2015). W: Strzępka J.A. (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck.
- Šuk, P. (2013). W: Štenglová I., Havel B., Čileček F., Šuk P. a kol., *Zákon o obchodních korporacích. Komentář*, Praha: C.H. Beck.
- Wolak, G. (2012). Protokół notarialny w praktyce, *Prawo Spółek*, 5.
- Wrzecionek, R. (2014). Uczestnictwo akcjonariusza w walnym zgromadzeniu przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej a czynność notarialna spisania protokołu, *Przegląd Prawa Handlowego*, 3.
- Zöllner, W., Noack, U. (2019). *Kommentar zum GmbHG § 48 Gesellschafterversammlung*, Rn 41. W: Baumbach, A., Hueck, A. (red.), *Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung: GmbHG*, München: C.H. Beck. Beck-Online.

Orzeczenia

Wyrok SN z 4.01.2007 r. (III CSK 238/07), LEX nr 445167.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 28.03.2018 r., (V AGa 33/18), LEX nr 2561774.

Dr Mateusz Żaba

Adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Dr Mateusz Żaba

Assistant professor at the Institute of Legal Sciences at the Faculty of Law and Administration of the University of Silesia in Katowice.